

Warszawa, 19 listopada 2020 r.

Opracowanie:
dr hab. inż. architekt krajobrazu Jan Łukaszkiwicz

Opinia *pro bono* dotycząca ochrony walorów przyrodniczych i krajobrazowych zadrzewienia śródpolnego w na terenie nieruchomości nr ew. 316 w Nożewie

Fot. Grupa śródpolna złożona z dziesięciu dębów szypułkowych – jesień 2020 r [autor: strona społeczna]

1. Wstęp

Dojrzałe i starzejące się drzewa są szczególnie cenne dla szeroko rozumianego ekosystemu terenów otwartych, w tym terenów wiejskich o funkcjach rolniczych. Występujące tam gdzieniegdzie różnorodne formy zadrzewień śródpolnych stanowią często najbardziej trwałe i okazałe elementy szaty roślinnej na danym obszarze, generalnie pozbawionym drzew na skutek gospodarki rolnej. Dojrzałe, stare drzewa dostarczają m.in. szereg korzyści środowiskowych określanych jako usługi ekosystemowe (np. wysoki współczynnik powierzchni listowia – ang. *leaf area index* [LAI], cienowanie gleby, stymulacja retencji wód

opadowych i roztopowych, wzrost ewapotranspiracji, pochłanianie zanieczyszczeń i in.)¹. Wartość przyrodnicza dojrzałych i starych drzew w krajobrazie rolniczym polega także na wytwarzaniu bogactwa różnorodnych nisz i korytarzy ekologicznych dla bytowania i migracji mikroorganizmów i zwierząt. Dla przykładu dane z Wielkiej Brytanii wykazują, że ponad 2000 gatunków bezkręgowców (6% fauny bezkręgowców w Anglii) jest uzależnionych od siedlisk związanych ze starymi drzewami².

2. Ogólny opis zadrzewienia

Przedmiotowe dęby szypułkowe (*Quercus robur* L.) rosną na krańcu nieruchomości nr ew. 316 w Nożewie. Działka posiada szerokość ok. 25 m i długość ok. 200 m. Posesja jest oddalona około 200 m od drogi DK 61 pomiędzy Dobrołęką i Nożewem. Ostatnie dęby z grupy rosną już na kolejnej działce tego samego właściciela. Zinventaryzowane przez stronę społeczną odwody pni dębów szypułkowych, mierzone na wysokości pierśnicowej 1,3 m wynoszą kolejno:

1. 270 cm
2. 225 cm
3. 205 cm
4. 105 cm
5. U podstawy 330 cm / forma dwupniowa na wys. 1,8 m: 220cm i 200cm

1

McPherson, E. G. (2007). Benefit-based tree valuation. *Arboriculture and Urban Forestry*. 33(1), 1-11.

Kronenberg, J. (2012). Urban ecosystem services. In T. Bergier & J. Kronenberg (Eds.) *Nature in the city. Ecosystem services – untapped potential of cities* (pp. 13-31). Krakow: Sustainable Development Application, by the Sendzimir Foundation.

Roy, S., Byrne, J., & Pickering C. (2012). A systematic quantitative review of urban tree benefits, costs, and assessment methods across cities in different climatic zones. *Urban Forestry & Urban Greening* 11(4), 351-363. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2012.06.006>.

Rötzer, T., Rahman, M. A., Moser-Reischl, A., Pauleit, S., & Pretzsch, H. (2019). Process based simulation of tree growth and ecosystem services of urban trees under present and future climate conditions. *Science of The Total Environment*, Volume 676, 651-664.

2

Dujesiefken, D., Fay, N., de Groot, J. W., & de Berker, N. (2016). *Drzewa w cyklu życia. Europejscy praktycy na rzecz arborystyki*. Wrocław: Fundacja EkoRozwoju.

Alexander, K. N. A. (2004). *Revision of the index of ecological continuity as used for saproxylic beetles*. English Nature Research Report ENRR574, Natural England. <http://publications.naturalengland.org.uk/file/133007> [access: 20.04.2017].

Lonsdale, D. (ed.), (2013). *Ancient and other veteran trees: further guidance on management*. London: The Tree Council, (Chapter 3, 4).

Dobbertin, M. (2005). Tree growth as indicator of tree vitality and of tree reaction to environmental stress: a review. *Eur J Forest Res* 124, 319–333.

Day, S. D., Wiseman, P. E., Dickinson, S. B., & Harris, J. R. (2010a). Tree root ecology in the urban environment and implications for a sustainable rhizosphere. *Arboriculture & Urban Forestry*, 36(5), 193–205.

6. U podstawy 330 cm / forma dwupniowa na wys. 1,8 m: 220cm i 200cm
7. U podstawy 340 cm / forma dwupniowa na wys. 1,8 m: 225cm i 200 cm
8. U podstawy 340 cm / forma dwupniowa na wys. 1,8 m: 225cm i 200 cm
9. U podstawy 360cm / forma dwupniowa na wys. 1,8 m: 270 cm i 160 cm
10. U podstawy 360cm / forma dwupniowa na wys. 1,8 m: 270 cm i 160 cm

Usytuowanie przedmiotowych dębów szypułkowych pozwala zakwalifikować je do kategorii zadrzewień użytków rolnych o charakterze śródpolnym lub ewentualnie łąkowo-pastwiskowym. Ze względu na rozmieszczenie przedmiotowe dęby tworzą grupową formę zadrzewienia. W ogólnie przyjętej typologii form zadrzewień tego rodzaju grupa składa się z kilku do kilkunastu drzew rosnących w układzie swobodnym (tzn. nie tworzących rzędu ani pasa) i zajmuje niewielką powierzchnię nie przekraczającą 2,0 ar (0,02 ha).

O wartości określonego zbiorowiska zieleni wysokiej nie decyduje jedynie powierzchnia. Istotny jest cały kontekst przyrodniczo-kulturowy zadrzewienia w odniesieniu do lokalnego krajobrazu otwartego. Należy zauważyć, że charakterystyczną cechą takich zadrzewień jest równoczesne spełnianie przez nie wielu różnych funkcji. Niezaprzeczalnie przedmiotowa grupa dębów szypułkowych lokalnie spełnia funkcje ochronne, w tym zwłaszcza fitomelioracyjne takie jak: klimatyczne, glebochronne, wodochronne, biocenotyczne, sanitarno-higieniczne. Omawianym drzewom przypisać można również funkcje społeczno-kulturowe, w tym krajobrazowo-estetyczne. Omawiane dęby ze względu na swój wiek posiadają wartość historyczną - stanowią relikw / pozostałość po formacjach leśnych, które pierwotnie dominowały na tym terenie i przynależały do kompleksu Puszczy Kurpiowskiej. W krajobrazie rolniczym - wskazana grupa zadrzewienia - posiada znaczenie krajobrazowe, wpisując się w typowy dla regionu motyw zadrzewień porastających między lub nieużytki.

3. Podstawy do przyznania statusu drzew pomnikowych

a. Rozmiary

Odnosząc się do wytycznych dotyczących ustanawiania drzew o prawnym statusie pomnika przyrody (Rozp. Ministra Środowiska z dnia 4 grudnia 2017 r. w sprawie kryteriów uznawania tworów przyrody żywej i nieożywionej za pomniki przyrody [Dz.U. poz 2300]) można stwierdzić, że spośród dziesięciu dębów szypułkowych sześć (wszystkie formy dwupniowe) kwalifikuje się do przyznania im takiego statusu. Kryterium uznawania drzewa za pomniki przyrody jest w przypadku dębu szypułkowego obwód pnia mierzony na wysokości 1,3 m nie mniejszy niż 300 cm (§1. Rozporządzenia). Jeżeli dane drzewo na wysokości 1,3 m posiada

kilka pni - za łączny obwód pnia drzewa przyjmuje się sumę obwodu pnia o największym obwodzie oraz połowy obwodów pozostałych pni. Oznacza to, że w grupie dziesięciu dębów dwa egzemplarze osiągają obwód minimalny **310 cm**, kolejne dwa: **325 cm** i dwa ostatnie: **350 cm**. Za przyjęciem prawnej formy ochrony tych drzew poza samymi obwodami pni przemawiają również ich wartościowe **pokroje - sylwety** oraz **osiągany wiek**.

b. Pokrój drzew

Współczynniki żywej korony omawianych drzew są bardzo korzystne i zwierają się przeciętnie w wartości ca. 60 - 65% (współczynnik określa proporcje wysokości żywej korony w stosunku do całkowitej wysokości drzewa). Drzewa rosnące na otwartej przestrzeni w warunkach pełnego dostępu do słońca wytwarzają rozłożyste, nisko osadzone korony. Dzięki temu z biegiem lat omawiane dęby uzyskały sylwetki typowe dla swojego gatunku - odznaczające się dużymi walorami krajobrazowymi. Drzewa rosnące w tak dogodnych lokalizacjach wyróżniają się też znacznie mniejszym współczynnikiem smukłości w stosunku do analogicznych drzew rosnących w silnym zwarcu drzewostanu leśnego. W rezultacie u takich drzew śródpolnych występuje większa odporność mechaniczna i statyczna na oddziaływanie łamiącej siły wiatru i ewentualnej okiści śnieżnej. Drzewa tak dorodne, zdrowe i posiadające tak znaczną powierzchnię koron są szczególnie cenne dla środowiska i dla krajobrazu.

c. Wiek drzew

Malownicze sylwetki i rozłożysty pokrój przedmiotowych dębów wskazują, że wzrastały one w warunkach przestrzeni otwartej - śródpolnej (nie w warunkach drzewostanu leśnego, gdzie konkurencja i pozycja biosocjalne wymuszają na drzewach kształtowanie zupełnie innego rodzaju sylwetek). Na podstawie bardzo ostrożnych szacunków wieku największych okazów w oparciu o obwody pni można przyjąć, że osiągają one przeciętnie **wiek ca. od 110 do 120 lat**, czyli generalnie wyrosły na tym terenie na przełomie XIX i XX wieku³.

4. Ochrona krajobrazu – ochrona zadrzewień śródpolnych

Troska o rodzimy krajobraz - a zwłaszcza o jego części w postaci przyrody ożywionej - należy do obowiązków nie tylko lokalnych Władz i Mieszkańców, ale również każdego Obywatela oraz Organizacji Społecznych, których celem statutowym jest np. ochrona dendroflory lub dóbr kultury i dziedzictwa narodowego, gdyż z mocy art. 4 ust. 1 ustawy

³ Mitchell A., 1979: A Field Guide to the Trees of Britain and Northern Europe. London: William Collins Sons & Co. Ltd. / Autorska metoda szacowania wieku drzew na podstawie rozmiarów – badania własne.

z dnia 16 kwietnia 2004 roku, o ochronie przyrody [dalej u.o.p.] cyt. obowiązkiem organów administracji publicznej, osób prawnych i innych jednostek organizacyjnych oraz osób fizycznych jest dbałość o przyrodę będącą dziedzictwem i bogactwem narodowym.

Potencjalnie najkorzystniejszą formą ochrony prawnej przedmiotowych dębów szypułkowych byłoby nadanie im statusu pomnika przyrody. Do 1 sierpnia 2009 roku, ustanowienie pomnika przyrody, jak też określenie zakazów lub nakazów chroniących ustanowiony pomnik przyrody następowało w drodze rozporządzenia terytorialnie właściwego wojewody. Po tej dacie kompetencje w tym zakresie przejęły Rady Gmin.

W związku z powyższym wskazać należy, że w przypadku przyjęcia wobec wskazanych dębów szypułkowych ochrony prawnej na drodze uchwały - za czym przemawiają opisane w niniejszej opinii walory i rozmiary przedmiotowych drzew - Rada Gminy powinna jednocześnie obligatoryjnie dokonać uzgodnienia wszelkich jedynie dopuszczalnych prac wykonywanych na potrzeby realnej ochrony przyrody *in situ* i realizacji celu publicznego (odpowiednio art. 45 ust. 2 pkt 1 i 2 u.o.p.). Uchwały Rady Gminy w sprawie uzgodnienia **strefy ochronnej, zakresu, terminu** oraz **warunków** przeprowadzenia tego rodzaju *prac wykonywanych na potrzeby ochrony przyrody lub inwestycji celu publicznego w przypadku braku rozwiązań alternatywnych* na lub przy pomnikach przyrody (wskazanych enumeratywnie w tytule takiej uchwały) podejmowane są na podstawie art. 45 ust. 2 pkt 1 i 2 u.o.p.

W tego rodzaju uchwale należy określić m.in. **termin** wykonania *prac wykonywanych na potrzeby ochrony przyrody* (np. zabiegów pielęgnacyjnych lub zabezpieczających albo *realizacji inwestycji celu publicznego w przypadku braku rozwiązań alternatywnych*, który winien być dostosowany do specyfiki zakresu zabiegów pielęgnacyjnych (choćby z uwagi na fizjologię drzew, możliwość ich zasiedlenia przez ptaki chronione mocą przepisów szczególnych o ochronie gatunkowej, itp.).

W takiej uchwale należy określić również **warunki** wykonania tego rodzaju prac, w szczególności wymagane kwalifikacje osób uprawnionych do przeprowadzenia zabiegów, jak też zobowiązanie się prezydenta miasta lub burmistrza lub wójta do przeprowadzenia kontroli prawidłowości przeprowadzanych *prac wykonywanych na potrzeby ochrony przyrody lub inwestycji celu publicznego w przypadku braku rozwiązań alternatywnych*.

5. Podsumowanie

Pozytywnie rozumiany regionalizm, czystość widokowa i ochrona walorów przyrodniczych i kulturowych rodzimego krajobrazu to niestety tematyka nadal bardzo zaniedbana w Polsce

i z trudem przebijająca się do szerokiej świadomości społecznej. Dzieje się tak mimo wprowadzania i obowiązywania licznych, ale niestety w większości martwych lub ułomnych regulacji w sferze legislacyjnej (ochrona środowiska, ochrona przyrody, planowanie przestrzenne, ochrona zabytków i in.) zarówno na szczeblu krajowym (ustawy, rozporządzenia), jak i na szczeblu lokalnym (prawo miejscowe). Niedomaganie przepisów ujawnia się zwłaszcza w sytuacjach, gdy dobro publiczne - jakim jest krajobraz i jego walory przyrodnicze i kulturowe - znajdzie się w konfrontacji np. z prywatnym kapitałem lub działaniami wąskich grup interesu.

W dobie otwartych granic i możliwości swobodnego podróżowania krajoznawczego nawet w bardzo odległe rejony świata, w czasach tak powszechnego dostępu do środków masowego przekazu i mediów (np. internet) dziwić może ciągle niedostateczna jak się zdaje wrażliwość instytucjonalna i społeczna wobec własnego, rodzimego krajobrazu. Negatywne skutki niefrasobliwego podejścia w tej kwestii w wielu miejscach naszego kraju stoją w wyraźnej sprzeczności z tym, co gołym okiem obserwuje się w nie tylko zamożnych krajach Europy zachodniej (np. Anglia, Francja, Niemcy), ale także w krajach, które podobnie jak Polska znajdowały się przez dziesiątki lat za żelazną kutyną bloku komunistycznego. Wymienić tutaj można choćby sąsiadujące z Polską Czechy lub Słowację oraz kraje Bałtyckie.

W odniesieniu do przedmiotu opinii - śródpolnej grupy dębów, która założyła się w planowanym korytarzu nowej drogi publicznej - można chociażby na przykładzie znanych dobrze autorowi niniejszej opinii wzorców angielskich przedstawić **fenomen rzeczywistego zachowania i ochrony historycznego krajobrazu kulturowego**. Krajobraz ten oglądany na starych obrazach sławnych pejzażystów (np. William Turner, John Constable i in.) posiada obecnie po 200 latach ten sam, praktycznie niezmienny wygląd. Świadome kształtowanie zadrzewień oraz ich umiejętna pielęgnacja i ingerencja w poszczególne drzewa (ograniczona tylko do niezbędnego minimum) jest dowodem wysokiej kultury uprawy drzew w Anglii. **Angielski sposób traktowania krajobrazu w dużej skali, z ochroną poszczególnych elementów przyrodniczych oraz całych sekwencji widokowych, jawi się rodzajem wzorca dla kształtowania i ochrony kulturowego krajobrazu także w Polsce**. Był nim niewątpliwie w przeszłości (np. prace z początku XIX w. autorstwa Franciszka Xawerego Giżyckiego pt: „*O przyozdabianiu siedlisk wiejskich*”), wart jest przywołania i dzisiaj. Wydaje się to szczególnie ważne w momencie, gdy w **wielu miejscach obserwuje się daleko posuniętą degradację tradycyjnego polskiego krajobrazu (chaos przestrzenny), w tym destrukcję historycznych zadrzewień śródpolnych, alejowych, parkowych, często poprzez niefrasobliwe usuwanie drzew lub ich praktyczną dewastację na skutek źle rozumianej pielęgnacji lub niefrasobliwie prowadzonej rozbudowy infrastruktury technicznej**.

opracowanie: Jan Łukaszkiwicz